

c) si distinguendus est terminus partim verus partim falsus in praemissis, tum maior tum minor erit distinguenda, si terminus distinguendus est medius; maior et consequens, si terminus distinguendus est extremum maius; minor et consequens, si terminus distinguendus est extremum minus. d) Nonnunquam negandum est suppositum alicuius praemissae, vel disiunctio in dilemmate, vel paritas argumenti, vel multiplex responsio est danda.

3. *Arguentis* in specie est a) vel integram thesim, vel argumentum aliquod modo contradictorio vel contrario oppugnare, unde clare hoc exprimat. b) Praemissam aliquam negatam probet; partem distinctam, quae negata est, probet, vel affirmatam, si potest, contra defendentem convertat. c) Disiunctione negata, petat instantiam. d) Urgeat difficultatem subsumendo, donec tota soluta est.

Critica.

Introductio.

1. *Definitio*: Iam vidimus supra pag. 8, criticam esse scientiam de *veritate materiali cognitionis mentis nostrae*. Non enim sufficit nobis formalis veritas cognitionis nostrae, quam dialectica docet, sed maxime nostra interest scire, utrum cognitio nostra etiam obiectis repraesentatis, i. e. materiae cognitionis conformis sit necne. Necessesse igitur est, inquirere, num facultas cognoscendi attingat veritatem idque certo; ex quibus fontibus hauriat; quaeque sint signa vel criteria cognitionis verae. Unde critica potest etiam definiri: *scientia de existentia, fontibus criteriisque certae cognitionis*.

Obiectum igitur eius *materiale* per se sunt actus *mentis* nostrae, quos etiam dialectica considerat; per accidens vero huc referuntur etiam *sensationes*, in quantum praebent materiam cognitionis intellectualis, et *verba*, quae sunt manifestatio mentis nostrae. Obiectum vero *formale* criticae est veritas materialis, i. e. conformitas cognitionis nostrae cum obiectis cognitis. Ac per hoc critica distinguitur a *dialectica*, quae eosdem actus considerat, sed sub ratione formalis veritatis; a *psychologia*, quae eorum originem et naturam investigat; ab *ethica*, quae eorum bonitatem vel malitiam tractat; a *metaphysica*, quae conformitatem relationemque rerum inter se, non vero mentis cum rebus dilucidat.

(Critica vocatur etiam *logica applicata*, in quantum leges dialecticae applicat; *logica materialis*, quia ostendit conformitatem mentis cum obiectis, i. e. materiam cognitionis; *noëtica*, quia theoriam cognitionis statuit.)

2. *Divisio et methodus*: Cum conformitas mentis nostrae cum obiectis cognitis inquiratur, in *prima* parte criticae tres quaestiones resolvendae sunt: a) num existat veritas et quidem certa veritas; b) unde habeatur; c) quomodo certo cognoscatur. In tres igitur libros prior pars criticae dividenda est: primus tractat de *existentia et natura veritatis et certitudinis*; secundus de *fontibus* certae veritatis, tertius de eiusdem *criteriis*.

(Quia autem veritas primo et fundamentaliter in ideis primitivis inveniatur, in *secunda* parte criticae specialis quaestio de *origine, natura, obiecto* idearum resolvitur, quare haec pars criticae, quam plures auctores in psychologia tractant, apte *Ideologia* vocari potest. Eam autem secundo loco exponimus, quia experientia nos edocuit, eam tironibus philosophiae difficiliorem esse intellectu quam priorem.)

Quod *methodum* attinet, patet ex divisione, eam fore syntheticam, quum ex conceptu universalissimo veritatis ad veritates minus universales procedamus. Haec enim methodus aptior nobis ad docendum videtur quam analytica (cfr. supra p. 89), quae deberet criticam incipere exponendo primum fontes veritatis, praesertim sensationes, ut inde tandem ad conceptum veritatis et certitudinis perveniatur, quemadmodum hanc originem, evolutionem, perfectionem cognitionis nostrae p. 12—17 breviter descripsimus. — Quoad *suppositum* vero criticae advertendum est, duplicem errorem esse vitandum, sc. eorum, qui, abiecta certitudine naturali, omnia falsa vel dubia ac proinde probanda esse putant, immo ipsam facultatem cognoscendi veracem esse primum ostendendum arbitrantur, ut Cartesius, Kant et sceptici veteres; alii vero naturali quodam instinctu vera esse putant, quae vel incerta sunt vel saltem probari possunt, et dogmatici vocantur, sicuti schola scotica Reidii multique Pantheistae et Idealistae. Sed media quadam via nobis est incedendum, quam sana philosophia Aristotelis et Scholasticorum tenuit, quae naturalem quandam veritatem et certitudinem cognitionis nostrae statuit, inquirens, quibus nitatur fundamentis et quousque sese extendat.

Critica tanquam pars specialis philosophiae a veteribus non habebatur, sed passim quaestiones huc pertinentes tractabantur. Nostris vero temporibus, praesertim theoriis Kantianis de natura cognitionis¹⁾ ubique divulgatis, hanc disquisitionem specialem etiam nos instituumus oportet. Neque immerito critica a multis habetur quasi fundamentum et philosophiae et omnium scientiarum, si quidem cognitionis nostrae tum originem tum valorem obiectivum investigat et vindicat.²⁾

Pars prima: De veritate in genere.

Liber primus: De natura et existentia veritatis et certitudinis.

Caput I: De natura veritatis.

1. *Notio veritatis*: „Veritas est adaequatio rei et intellectus“. Haec generalis S. Thomae³⁾ definitio ab omnibus fere admittitur. Per se quidem probari nequit; (quemadmodum enim existentia veritatis

¹⁾ „Kritik der reinen Vernunft“, „Kritik der praktischen Vernunft“, „Kritik der Urteilskraft“, vide Stöckl, *Gesch. der Philosophie* 1888, II, 220 sq. ²⁾ Cfr. Al. Schmid, *Erkenntnistheorie*, 1890, II, 180 sq. ³⁾ Cfr. S. Theol. I qu. 16 totam. Plato, *Cratylus* 385 b; Arist. *metaph.* 9, 10; porro Willmann, *Gesch. d. Idealismus* I, § 36, 3; II, § 69, 4; III, § 106, 2.

in genere per se ostendi non potest, cum in omni probatione supponatur, sic etiam ipsa notio veri demonstrari nequit; qui enim eam vellet probare, certo aliquid veri, i. e. conforme cum re ipsa ostendere niteretur, ac proinde et existentiam et notionem veri supponeret. (Sicut igitur sine luce oculus nil videre, sine aëre homo respirare nequit, sic etiam intellectus, nisi lucem veritatis admittit, nil omnino intelligere, nihil concipere potest.)

Neque vero indiget haec notio ulla probatione; ex se enim evidens est et ex omnium consensu constat, veritatem esse in conformitate inter intellectum et rem. (Immo quicumque veritatem existere vel eam esse in conformatione quadam inter intellectum et rem cognitam negare vel in dubium vocare vellet, eo ipso iam implicite eam concederet; nam vel iure negaret sive dubitaret, et tunc esset hoc saltem verum; vel immerito, et tunc eius negatio vel dubium esset stultum ac proinde omnino negligendum. Haec quaestio infra thes. X—XI magis explicabitur.)

Neque sufficit ad rationem veritatis sola subiectiva conformatio mentis cum semetipsa, ut Kant,¹⁾ Höfding²⁾ aliique Idealistae opinantur; secus enim nulla posset fieri obiectiva cognitio neque certitudo de rerum existentia (et deberet affirmari, vel omnes ideas nobis esse innatas, quod infra refutabimus in lib. I, c. II, § 1 Ideologiae; vel nos cognoscendo producere non solum actum, sed etiam obiectum omnis cognitionis, i. e. nos universum mundum cognoscendo efficere, quod revera Fichte et Hegel inde deduxerunt, quo nil absurdius est nihilque magis repugnans conscientiae nostrae et persuasioni humanae. Omnibus enim persuasum est, nos cognoscendo dependere ab obiectis, non producere ea; mundum visibilem, montes, homines existere, 2 + 2 esse 4, etiamsi nos hoc non actu cognoscamus, immo licet expresse hoc negaremus.³⁾ Plura de hac re vide infra in thesi II et XVII, porro in Ideologia lib. I, c. II, § 2 et 3.)

2. *Species veritatis*: Triplex veritas distinguitur secundum modum, quo res et intellectus conformantur: a) *Ontologica* (metaphysica, realis), si res est conformis intellectui, a quo pendet tanquam exemplari et a quo mensuratur. Si vero non est conformis intellectui, vocatur ontologice *falsa*. Sic res naturales sunt ontologice verae, quia conformes sunt divino intellectui, a quo non possunt deficere.

¹⁾ Kant apud Willmann, l. c. III, 509 censet, quaestionem illam: quid est veritas, esse absurdam; aliis tamen locis e. g. *Kritik der reinen Vernunft* (edit. Meyers Volksbücher) p. 196 et 236 nobiscum sentit, veritatem esse conformitatem cognitionis cum *obiectis*. ²⁾ *Psychologie in Umrissen*; 1887, p. 274 sq. „Die Wahrheit ist die innere Harmonie und Konsequenz aller Gedanken und Erfahrungen“; confundit igitur logicam et criticam. ³⁾ Cfr. E. Fischer, *Grundfragen der Erkenntnistheorie* 1887, p. 383 sq.